

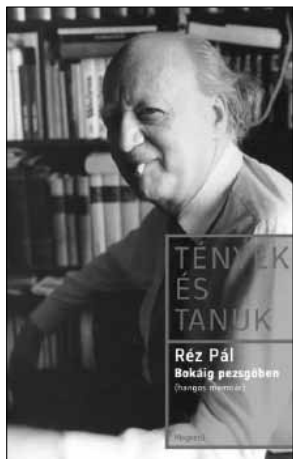
RÉZ ÉS VAS. SÍRON TÚLI EMLÉKIRATOK PÁRBESZÉDE

Réz Pál: Bokáig pezsgőben (hangos memoár). A beszélgetőtárs Parti Nagy Lajos

A kötet utolsó, 2015-ben felvett beszélgetésében mondja azt Réz Pál, hogy voltaképp Vas István emlékiratai, azok utolérhetetlensége miatt nem vállalkozik emlékirat írására: ha nem írhat olyan jól, akkor minek írjon egyáltalán (325–326.). Ez egyrészt kiváló retorika: azt sugallja, hogy a tizenkét részes beszélgetés vaskos kötete nem az „igazi” memoár, hogy az csak a jéghegy csúcsa, hogy ennél még sokkal többet lehetne mesélni. Másrészt, idáig olvasva persze eldől a bennem legalábbis, hogy a *Bokáig pezsgőben* a huszadik századi magyar „irodalmi memoár” műfajának elődökhöz méltó képviselője, a kötet a *Nehéz szerelem*, a *Mért vijjog a saskeselyű* mércéjével mérhető. Akkor is a Vas-memoárok jelentik a mércét, ha Réz lemond arról, hogy versengjen az idősebb barát művével, sőt az előd kijelölése és az elődkövetés elutasítása épp hogy sokatmondó.

A *Bokáig pezsgőben* része az egymásba érő emlékiratok folyamának. Ez alatt a huszadik századi magyar irodalom emlékezetét versengve formáló, egymást idéző és kiegészítő, egymással vitázó emlékiratokat értem: Vasé mellett Kassákét, Illyését, Máraiét, Déryét, Németh Andorét (szerk.: Réz Pál), a Réz-generációból Fodor András naplóköteteit, Vajda Miklós írásait, Szász Imre kulcsregényét (*Ménesi út*), az utóbbi években megjelentek közül Gyarmati Fanniét, Gergely Ágnesét, Lator Lászlóét, Karátsón Endrét – a sor folytatható. Az, hogy a *Bokáig pezsgőben* a fentiekkel ellentétben két ember párbeszéde, a műfaji kérdésen döntően nem változtat (rádióinterjú mivolta már valamennyit igen, erről majd később). Parti Nagy Lajos itt is, mint a Tolnai Ottóval készített, *Költő dísznózsírból* című beszélgetőkönyv esetében is sorvezető-szerepre korlátozta magát, tehát nagyon aszimmetrikus a dialógus, oldalakon keresztül el lehet felejtkezni róla, hogy van a szövegben kérdező is. A Parti Nagy bábáskodásával megszületett, rádiófelvételtől lett memoárok-nak a PIM munkatársai segítségével létrejött emlékiratok is műfaji rokonai, köztük a Szentkuthy Miklós-féle, zseniális *Frivolitások és hitvallások*, amelyben Kabdebó Lóránt hasonlóan visszafogott terelgetője az emlékfolyamnak, mint a *Bokáig...-ban* Parti Nagy.¹

Az „egymásba érő emlékiratok” elnevezés azért is indokolt, mert ezeknek az írásoknak közös világuk és számtalan közös szereplőjük van. Aki az egyikben szerző, az a másikban szereplő. Vas például nagyjából olyan fontos figura Réznél, mint Kassák Vasnál. Dzsungel-sűrű volna a művek

¹ És ha már Szentkuthy, akkor Réz Pál Szentkuthy-beszélgetését is említhetnénk, a 12 órás, Jeles András rendezte Százszorszönteket.

Magvető Kiadó
Budapest, 2015
368 oldal, 3490 Ft

kapcsolati hálóját ábrázoló grafikon. Ki kiről mit mesél, ki tud még mulatságosabb sztorit mondani mondjuk Füst Milánról, vagy hogyan adják vissza ugyanazt a történetet. Jó például Déry és Örkény *Négykezes regényének* történetét most a regény kudarcát könyörtelenül kimondó Réz változatában olvasni és összehasonlítani Örkény változatával. Az urak síron túl is csipkelődnek egymással. Vicces a Böhm Aranka–Déry-viszony Déry- és Németh Andor-féle változata után a most Réznél olvasható slusszpoént megismerni. Karinthy Cini eszerint azzal ugratta az öreg Déryt, hogy az *Ítélet nincs* alapján rájött, neki nem is Karinthy, hanem Déry volna az apukája. Mindez szórakoztató, de az egymásbaíródásnak nem (csak) a pletykaszintje érdekes.

Fontosabb a párhuzamoknak és összefonódásoknak az a rétege, amelyet generációs tapasztalatnak nevezhetünk, közös tudásnak. Amikor az emlékezők pletykán és anekdotán túllépve, történelmi vagy kulturális események szemléletalakító hatását, szocializációs minták látens működését fejtik ki és korabeli csoportvélekedések bizalmas értékrendjeibe avatják be a dolog természetéből adódóan többnyire fiatalabb olvasót. Az emlékiratokból tehát legjobban az értelmiség, vagy szűkebben az irodalmi élet kultúraszociológiáját, az irodalmi művek hajdani feltételrendszerét lehet megérteni, hívhatjuk ezt mezőnek, mint a szociológia, vagy közegnek, mint Vas István. És valóban bizalmas tudásról van szó, vagy legalábbis ennek illúziójáról – a bensőségesség aurája jön létre az olvasás során. Hiszen az emlékirat „konfessziós helyzete” lehetővé teszi, hogy olyasmit mondjon el (és olyan keresetlenséggel), amit a maga idejében, a felidézett korokban megjelent szövegek nem mondtak el. Vagy tapintatból, vagy a korlátozott nyilvánosság miatt, vagy egyszerűen csak azért, mert azt, ami akkor magától értetődő volt (de ma már különösnek látjuk), nem magyarázták el, minek tették volna. Az emlékirat azt sugallja, azzal csábít, hogy ha engem olvasol, jobban megérted a kort, mintha annak a kornak a saját dokumentumait olvasod.

Réz memoárjának első része asszimilációs családtörténet. Ez az első közös szocializációs narratíva és közös tapasztalati tér, ami Réz történetét még összeköti az egy vagy két generációval korábbi nevelődéstörténetekkel. Az imént említettek közül Németh Andoréval, Déryével (aki saját zsidó származásának kérdését roppant körültekintően kerüli, a közeg attól azonban még ott van), de mindenekelőtt Vaséval. A dédapák vallását és életmódját elhagyó, nevet magyarosító, kettős kultúrájú polgárcsaládok és művész- meg irodalmárfiak világa ez. Jellemző részlet – Vasnál is, Réznél is felbukkan – a szédereste bensőséges családi ünnepének gyerekkori emléke. Az ünnep szentsége, spiritualitása a generációk között már megtört, Vas gyerekként is kívülről nézi, kételkedőn, mégis örülve annak, hogy a kétkedőnek is jut szerep a rítusban.² A törés a jelek szerint a Réz családban is ekkor (tehát Réz Pálhoz képest egy generációval korábban) következett be. Náluk a szülők és a Réz fiúk, Ádám és Pál, a nagyszülőknek játszották meg a közös széderestével, hogy tartják még a régi életformát, megülik a zsidó ünnepeket, amelyek számukra már valójában csak életmód-rekvizitumok voltak.

Az összeolvasásnak ezen a szintjén is kiderül, hogy Réz emlékezése nem megy olyan mélyre, mint a számára vonzó, de visszatartó példát is jelentő Vas-memoárok. A családtörténet, az „ifjúkori önarckép” olyan rétegei a *Bokáig pezsgőbennek*, amelyeket jó lett volna még bővíteni: a gyerekkor felvillantott nagyváradi Ady- és Léda-legendáit, a mézeskalácssütő nagypapa világát, a „tutajos mócok”-at, a csodálatosan zsupori „zsidó kulácsszony” nagymama alakját. Kárpótlásul több jutott a nagy kultúrájú sebész-nőgyógyász apának és az ő történeteinek. Hidegglelős történelmi párbeszéd, amikor az apa

² A szédereste négy szerepe közül az övé lett a „Gonosz”, aki azt kérdezi: „Mit jelentenek ezek a ti ünnepeitek?”, a „ti”-vel elkülönítve magát a közösségtől. Vas emlékei szerint kisfiúként élvezte, hogy egyszerre lehetett belül is, kívül is a rítuson. Vas István, *Mért vijjog a saskeselyű*, I. Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1981, 29.

azt válaszolja '44 tavaszán az ujjáról a jegygyűrűt hiányoló, zsidóvagyonot begyűjteni igyekvő fiatal rendőrnek, hogy szülész, sebész nem hord gyűrűt, „lehet, hogy téged is én vettelek ki az anyádból, [...] fölsértettem volna az anyád hüvelyét” (28.).

Vasra emlékeztet Réz baloldali fordulata is, igaz, Réz erről is kevesebbet beszél. Kommunista nevelődésük tipikusnak mondható vonásai annál is szembeötlőbbek, mivel egészen más a nagyváradi magyar kultúrájú zsidó polgárság világa, mint Vasék Lipótvárosa, és más időszakokról is van szó; az egyik kamaszkora a Horthy-korszak elejére, a másiké a végére, a háborúra és a koalíciós évekre esik. Mégis, talán nem túlzott spekuláció a laicizálódás többgenerációs történetében logikus folytatásnak tekinteni a kommunista orientációt. Az ortodox-tradicionalista ősököt megtagadja a felvilágosodott-liberális-nacionalista második generáció, amellyel azután szembefordul a forradalmi szocialista, burzsoáellenes harmadik generáció, afféle történelmi lépcsőzetességgel.

Baloldaliságuk ráadásul – Rézé, Vasé egyaránt – esztéta, irodalmias karakterű. Vasnál senki alaposabban be nem mutatja, milyen intellektuális vonzereje volt a húszas években a baloldalnak, és Réz is hivatkozik arra, hogy mekkora koponyák és milyen színvonalú művészek voltak a kommunisták közt az ő eszmélkedésének jelenében vagy közelmúltjában: Derkovits, József Attila, Zeltk, Déry, Nagy Lajos, Lukács György. (Sőt, Réz Révai Józsefet is ide sorolja, aki ma bizarr kakukktójásnak hat, de ezek hozzátartoznak provokatív stílusához.) Réz éppúgy kitér Marx írói kvalitásaira és a *Kommunista kiáltvány* líraiságára (24.), mint Vas a *Nehéz szerelemben*, érdemes összeolvasni a két részletet.³ De ez az „esztéta” vagy „irodalmias” baloldaliság csak közelítő megfogalmazás, ami esetleg lekezelőnek is tűnhet. Igen, egyszerű volna azt mondani, hogy ezekből a jó házból való, jó nevelést kapott fiatalokból afféle „szalonmarxisták” lettek, csakhogy ez címkézés, nem sokra menénk vele. Inkább arról van szó, hogy mind Vas, mind Réz esetében az ízlésére végtelenül kényes, megbecsült esztéta nevét viselő emlékező én keres magyarázatot az ifjúkori én forradalmi romantikájára. Mintha a kommunizmus választása kérdésében bármikor is komolyan vehető érv lett volna az, hogy jó író volt Marx. Mintha volna pártbizottság, amelyet egy ilyen tagfelvételi kérelem meghatna. Érezhető, hogy itt két habitus nehezen összeilleszthető voltáról van szó. Az öreg, megbecsült költőnek, szerkesztőnek, akinek az ízlése (mindkét esetben) nemzeti kincs, el kell számolnia azzal, hogy ifjúkorában miért ment bele szügyig egy politikai tömegmozgalomba (majdnem mellékes is most, hogy melyikbe). Azaz az esztéta-értelmiségi önkép miatt fontos hangsúlyozni azt (ami persze nem vitás), hogy milyen jó író Marx. Az a kérdés nem dől el, sőt, talán nem is merül fel, hogy hiba volt-e kommunistának lenni.⁴ Az a kérdés viszont eldől, hogy legalább nem volt ízlés-hiba.

Mindez abban az összefüggésben értelmezhető, hogy egyrészt Magyarországon az esztétának többnyire illik lenéznie a politikát, a választékosság és az elkötelezettség szinte mindig ellenfogalmak (ehhez a kérdéshez Sári B. László és Horváth Györgyi könyvei szolgálnak bőszes adalékokkal).⁵ Másrészt viszont nem tud megszabadulni tőle, mivel alig akadt még olyan évtizede a régióknak, amelyben az esztéta értelmiség kivonhatta volna magát a politika alól, amelyben elérhette volna a joggal vágyott állapotot, hogy legyünk csak alkotók, szakértelmiségiek, művészek, és hagyjanak minket békén, vagyis azt, amit Réz így fogalmaz meg: „Szeretnék egyszer két évig az íróasztalnál ülni, és nem tudni, hogy ki a magyar miniszterelnök” (110.).

³ Vas István, *Nehéz szerelem*, I. 173.

⁴ Réz beszél arról, hogy az ötvenes években a kiadóban képtelenség, oktalanság, egzisztenciális öngyilkosság lett volna szembeszállni a pártkarattal, de ez egy másik kérdés. Vasnál pedig, már csak a megírás-megjelenés ideje miatt sem tehető fél hitelesen a kérdés.

⁵ Sári B. László, *A hatvány és a görény. Kritikai vázlatok irodalomra és politikára*, Kalligram, Bp., 2006. Horváth Györgyi, *Utazó elméletek. Angolszász politizáló elméletek kelet-európai kontextusban*, (Opus, 15.), Balassi, 2014. (Különösen a 3., „Irodalom és politika” című fejezet.)

Amikor néhány sorral feljebb azt írtam, hogy Réz emlékirata még kapcsolódik az egy vagy két generációval korábbi emlékiratokhoz, akkor arra is utaltam, hogy valószínűleg ő volt az egyik utolsó olyan magyar emlékiratíró, aki még közvetlen tanúként számolhatott be a háború előtti világról, a háborúról és a vészorkszakról. Néhány éve már a holokausztól mért másod- és harmadgenerációs – fikciós és biografikus – emlékező irodalom művei vannak többségben. Ezzel is összefügg, hogy úgy érezzük, a szemtanú autoritásával bíró emlékezőnek több joga van nem kanonikus beszédmódot használni, amikor a vészorkszakot idézi fel. Ahogy sokkoló volt annak idején például Köves Gyuri *idilli tájleírása* a buchenwaldi lágerről vagy keresetlen jelzőválasztása az alábbi mondatban: „Szeretnék még élni egy kicsit ebben a szép koncentrációs táborban.”⁶ A megfogalmazás ereje képes visszanyerni a tapasztalat eredetiségét, egyediségét, és megakadályozni, hogy a holokausztemlékezet klisék és toposzok újra-megvalósulása legyen. Réz mondatai sokkolónak nem nevezhetők (és nem is céljuk, hogy azok legyenek), de kétségtelenül felrázó erővel bírnak a memoárkötetnek a nagyváradi gettóról, a Romániába szökésről, az internálótáborról, majd a Magyarországra szökésről szóló oldalai. Szabadkozva, de mint valami nagy indiánkalandra emlékezik erre az időszakra Réz, aki emlékezésében megőrzött valamennyit a gyerek nézőpontjából, s ez megővta a szöveget mindennemű történelmi pátoztól.

A koalíciós évek és az Eötvös Collegiumban töltött túl rövid időszak felidézésekor újabb párhuzamos életrajzok, párbeszédet folytató memoárok és regények kapcsolódnak be a *Bokáig pezsgőben* szövegvilágába. Az elején felsoroltak közül Fodor András naplói (Réz – szerintem méltatlanul – leszólja őket) vagy Szász Imre *Ménesi útja*, Lator László emlékirata. Az Eötvös Collegiumnak az akkori néhány évfolyama az a különös emlékezeti közösség, akik a Collegium szovjetizálását – és ennek következtében kiűzetésüket az elitiskola paradicsomából – az ország szovjetizálásának előgyakorlataként éltek meg, akik a háborús összeomlás utáni nagy reményekkel vonultak be a demokratikusnak ígért ország csúcskollégiumába, hogy egy-két szemeszterrel később az egyik első (és hamar megszokottá vált) magyarországi kádertisztogatás során nagy ívben potyogjanak ki belőle. Legendás szobatársak, „szargólyák” és „főtanárurak”, akik közül nagy számban kerültek ki csúcsertelmiségek, akiknek évtizedekkel később, tanszék- és intézetvezetőkként is megvolt a privátnyelvük, a rég lejárt szott meccseik, a szabadkőműves-cinkosságuk, mint az öreg Bébének és Szeredy Daninak az *Iskola a határonból*. És akik életük kalandjaként emlékeznek vissza nemcsak a kollégiumi évekre, hanem a Rákosi-korszakban továbblévő közösségeikre is. Szász Imrénél, Fodor Andrásnál, Galsai Pongrácnál (*Záróra a Darlingban*) és Réznel is megjelenik ez a viszolyogtatóan „vidám ötvenes évek”, amelynek megvan az emlékiratokban kanonizálódó folklórja is. A szovjetesítés abszurdítására abszurd humorral reagáló pesti értelmiség folklórja, a Csernus Tibor által megfestett *Három lektor* (ha valaki esetleg nem ismerné őket: Domokos Mátyás, Réz Pál, Vajda Miklós), mint a dekadensnek bélyegzett „kávéházi értelmiség” folklórja, vagy a Darling presszó asztaltársaságának szelíd ellenálló folklórja. Ez a kávéházi népköltészet a Csoháry Gabriella-féle szocreál dilettánsok ellenállhatatlanul félrement soraiból („Nézem a nép masírozó seregét / s számba veszem a legények elejét”), a Darling presszóban Mándyék asztalánál előállított vicces sírversekből, az eötvösista diákelőadások belső poénjaiból állt. A „vidám ötvenes évek” oximoronját az teszi érthetővé, amikor azt mondja Réz, hogy „Nagyon féltünk. Ugyanakkor napi huszonnégy órát nem lehetett félni” (80.), és hogy az alkohol oldotta legjobban a félelmet, úgyhogy rengeteget ittak.

Néha azonban úgy tűnik, az államszocializmus évtizedeiben kizárólag jópofa és eredeti anekdotahősökből állt a magyar irodalmi élet. Az anekdotáknak körülbelül öt-hat alaptípusa van. Jeles férfiak viselkedése „zord” történelmi időkben. Nagy emberek (nagy írók) jelentős tettei és aranyköpései, vagy épp ellenkezőleg, nagy írók kicsinységei, esen-

⁶ Kertész Imre, *Sorstalanság*, Szépirodalmi, 1985, 212. (Kiemelés: Sz. D., A mű első kiadása Réznek köszönhetően jelent meg a Szépirodalminál.)

dősége, mint például az öreg, opportunista és zsugori Déryé. Vannak aztán a híres excentrikus zsenik, mint Füst, és a kevésbé híres excentrikus alakok, mint például a notórius arcszesz- és kölnivó Abody Béla, aki többek közt Déryék drága külföldi kozmetikumait is magába döntötte. Rajtuk kívül vannak még a pofátlanság bajnokai és az ügyes imposztorok, mint a handabandázó Illés Béla, akinek sikerült elhitetnie egyik irodalmi alakjáról, az 1848-ban a magyarokhoz átálló orosz tisztról, Guszev kapitányról, hogy valóban létezett, úgyhogy szovjet történészek indultak nyomába és még utcát is neveztek el róla. Egyszóval az anekdotikus múltidézés, amilyen szórakoztató, amennyire erős a közösségteremtő ereje (összekacsintás, a csoportemlékezet megerősítése), éppolyan egyszerűsítő is. Az anekdota néhány vicces vagy tanulságos alaptípusra redukálja az embereket, néhány alapnarratívára a történeteket. Ennyi joviális múltidézés után az embernek eszébe jut, hogyan és miért kritizálta Mészöly, hogyan írta szét Esterházy az anekdotát, és mutatja meg ezzel a műfaj bányáját.

Vas Istvánnál is van rengeteg anekdota, de nála mások az arányok: több az analízis. Egyébként senki sem tudta ezt jobban, mint Réz: „Vas a jelenség mélyére hatolva, pontosan, árnyaltan követte azt a folyamatot, amelynek során egy nemzedék megszületik és kialakul, a közös és az eltérő élmények, eszmék, eszmények hatását a művekre, majd a művek szemléletének, stílusának, technikáinak kölcsönhatását; azt, ahogyan egy nagy egyéniség kezdeményezése megtermékenyíti mások munkáit, ahogyan az irodalom reszpublikájának többé-kevésbé öntörvényű világában a mégoly szuverén költő is felismeri, felhasználja, magához hasonítja pályatársai munkáiból mindazt, amire szüksége van – és amivel tud mit kezdeni.”⁷ Vas azt kereste, folytatja Réz, „hogymi a közös egy korszak, egy új nemzedék irodalmában, és mi az alkotó egyéniségek hozadéka, összetéveszthetetlenül saját tulajdona, és hogy miképpen alakul a kettő viszonya, azt senki sem írta meg gazdagabban, világosabban és szuggesztívebben, mint Vas: ez könyvének egyik fő témája”.⁸

Korántsem arról van szó, hogy Réz memoárja kimerülne az anekdotázásában. Nyilvánvalóan rengeteg irodalomtörténetileg értékes részlet van benne a Kosztolányi-filológia és -delfinológia kérdéseitől a *Holmi*-szerkesztőség szerző- és stíluspreferenciáinak alakulásáig. Az anekdotikus történetek pedig sok esetben plasztikus, eleven, igazán értékes portrékká állnak össze. Az igazán emlékeztetéseket ezek közül (a Vas-portré mellett) a Szűcs Jenőé, a Réz Ádámé, a Juhász Ferencé, az Otlíké és persze a nagy, nehezen feldolgozható csalódást okozó hajdani baráté, Csurka Istváné. De a kisebb, felskiccelt portrék között is vannak igazán jól sikerültek: Déry, Petri, Zelk rajza biztos ezek között van. És vannak olyan fejezetek, amelyekben a Vas memoárjára jellemző szintetikus igény is visszaköszön. Vas az emlékirataiban időről időre „körkapcsolás”-szerűen végigveszi, hogy a kortársak közül ki hogyan reagált egy-egy történelmi vagy irodalmi eseményre, és sok körkép során, haladva előre az időben alakul lassan-lassan a két háború közti párhuzamos történetek sokszálú elbeszélése. Erre emlékeztet a *Bokáig*...-ban az, amikor Réz végigvesz néhány nevet, és elmondja, ki hogyan került bele a Rákosi hatvanadik születésnapjára készült hírhedt versantológiába, illetve ki milyen fortéllyal tudta megúszni. Vas, Füst kitrúkkozta magát, Zelk belekerült. (Sőt, csudálatos naivitással későbbi verseskötetébe is fel akarta venni az ott megjelent darabját, ám időközben a pártközpontban már kínos lett a személyi kultusz, úgyhogy ugyanazok hagyatták ki Zelkkel a verset, mint akik korábban megrendelték tőle – 89.) Hasonló történik az '56-os fejezetben is, Réz sorra vesz néhány jellegzetes magatartást, amivel sikerül átmenetileg a kortársi összkép benyomását kelteni. Komolyan vehetjük azt a kérdést (vagy sóhajt), amit Réz az imént idézett szöveg végén tett fel, Vas teljesítményére utalva, aki egy irodalmi generáció teljes genealógiáját nyújtotta: „Vajon mikor és kinek a

⁷ Réz Pál, Vas István regénye – akkor és most. In *Beszélő évek, 1957–1968*, Stencil Intézet, Beszélő folyóirat, Budapest, 2000, 543-547., 545.

⁸ Uo.

tollán születik majd olyan munka, amely az utolsó évtizedek magyar irodalmában mutatja ki ezeknek a törvényeknek érvényesülését, módosulását?”⁹

Jöjjön végül egy anekdota. Réz olyan ötvenhatos anekdotát mond el Vasról, amely aztán leginkább a saját itt leírt ötvenhatos viselkedésének lehetne jelképe. A történetben Vas afféle cinikus kívülállóként jelenik meg, pontosabban olyanként, aki kívül is van, meg belül is, valahogy úgy, mint annál a gyerekkori széderesténél. Az egész ott kezdődött – indul az anekdota –, hogy lehetett gyöngytyúkot rendelni a Kulacsban, ami akkor nagy dolog volt. Csakhogy a rendelés után érkezett a hír, hogy kitört a forradalom, Vas pedig ahelyett, hogy felugrott volna és rohant volna a barikádra, megvárta inkább az ebédjét, és közölte, hogy a gyöngytyúk sokkal jobban érdekli, mint a forradalom. A történet az „apolitikus esztéta” fentebb tárgyalt szerepét osztja Vasra, akinek a minőségi magánélvezetek a fontosabbak, és hidegen hagyják a tömeg politikai indulatai.¹⁰ Réz egy ehhez sokban hasonlító szerepet, a szórakozott kívülálló szerepét osztja magára, aki ugyan elrohan a forradalomba, de taxival, (nehogy valami forrófejű Adynak tűnjön) és „nagyon mulatságosnak” tartja a Sztálin-szobor ledöntését. Mintha egy épp erre járó, érdeklődő angol utazó csodálkozna a bennszülöttek furcsa rituáléin. „Őlik a magyart a Rádiónál. Én a magam változatlanul cinikus stílusában mondtam Janónak, hogy azt azért meg kéne nézni [...] Beszálltunk egy taxiba, és mondtam a sofőrnek, hogy a Rádiónál őlik a magyart, ha volna olyan kedves, vigyen oda bennünket.” (94.) Ellenállhatatlan, sármos cinizmus. És nagyon szerethető, ahogy ebben a fejezetben megtalálja Réz azt a távolságtartó hangot, amellyel gondosan ellensúlyozni tudja a kevéssé elegáns tényt, hogy persze mennyire magával ragadta őt is a forradalom napjainak össznépi lelkesültsége. Mint minden emlékirat, ez az életút-beszélgetés is önstilizálás, amivel Réz, nagy respektussal idézve Paul Ricoeurnek az emlékezeti múlt konstruáltságára vonatkozó okfejtését (292.), a legmesszebbmenőkig tisztában van. Saját pozíciójára is ironiával tekintve mondja, hogy „Ha én beszélek itten, akkor rafináltabban kell csináljam, úgy kell befeketítenem magam, hogy mégis én jöjjek ki jól.” (295.) Ez a rafinéria a „cinikus kívülálló” önportréja esetében is tetten érhető.

Réz Pál nem próbálta utolérni Vas emlékiratait, nem olvasott hozzá annyit (hogy emlékeit kiegészítse, frissítse mint Vas), nem dolgozott rajta évtizedeket. Továbbá egészen más helyzet az, amikor a fehér lapnak vallja meg az ember a saját életét, mint amikor rádióműsor számára társalog. Az utóbbi jobban kedvez a nyilvános, közérdeklődésre számot tartó témáknak. Vasnál rettentő fontos az ifjúkori „Éducation sentimentale”, a szerelmek, a kamaszkor és központi Nagy Etel alakja, s hiába özvegy Réz is, hiába hasonló – ráadásul – még a halott kedvesre emlékezés helyzete is, érthető, hogy rádióműsorban nem megy az ember mélyanalízisbe. És a kérdéseket gyorsan tisztázó, embereket vagy helyzeteket olykor cinikusan, olykor frivol könnyedséggel említő, csevegő, anekdotázó emlékidézés, ez a szarkasztikus kávéházi tempó jobban passzol a Réz Pál-i emlékidézéshez, mintha a prousti emlékfolyam hömpölyögne ki tudja, hány kötetten keresztül. Vas memoárja talán nem is utolérhető. Mindez azonban nem változtat azon, hogy valószínűleg a huszadik századi magyar irodalom nagy, versengő-felelő emlékiratainak egyik utolsó jelentős darabja és Réz Pál tudásának, ízlésének, humorának, elbűvölő cinizmusának hű megőrzője lett ez a Parti Nagy segítségével létrejött nagy mű, a *Bokáig pezsgőben*. És ha azt nézzük, hány könyv maradt megíratlan Réz Pál halálával (egy Kosztolányi-, egy Illyés-, egy igazi, kompromisszummentes Proust-monográfia stb.), akkor különösen hálásak lehetünk Parti Nagynak, hogy ez legalább megvan.

⁹ Uo.

¹⁰ „Persze hülyéskedett, mert szívvel-lélekkel a forradalom mellett volt” (323.), mondja aztán Réz. De a történetnek van egy rosszízű slusszpoénja is. Sok oldallal később kiderül, Vas gondoskodott róla, hogy a gyöngytyúkos eset Aczél fülébe jusson (324.). A „kívül is meg belül is”, ezzel sajnos eldőlt, és jó, hogy Réz ezt is elmondja. A legtöbbször mintaszerepben előkerülő Vasról a rá nézve kedvezőtlen ismereteit sem hallgatja el.